

מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים

עשור ל"אביב הערבי"

מאת סא"ל (מיל') ד"ר מרדכי קידר

מבט מבס"א מס' 1,850, 17 בדצמבר 2020

תקציר: עשר שנות "האביב הערבי" – שהאחרונה בהן היא "שנת הקורונה" – הביאו רבות ממדינות ערב אל עברי פי פחת.

ב-17 בדצמבר 2010, בעיר שדה קטנה בתוניסיה, העלה צעיר בשם מחמד בו-עזיזי את עצמו באש במחאה על סטירה שקיבל משוטרת על כי הפעיל באופן לא מוסדר דוכן ירקות על מנת להתפרנס. חבריו פתחו בהפגנות נגד שלטונו המסואב של הנשיא זין אלעאבדין בן עלי, והפגנות אלו התפשטו עד מהרה לבירה תוניס. ערוץ אלג'זירה הציג הפגנות אלה בשידור ללא הפסקה שגרם להמוני תוניסאים לזרום להפגנות שהלכו והתגברו. לאחר כחודש נאלץ הנשיא לברוח עם אשתו וילדיו למקלט מדיני בסעודיה.

החל מינואר 2011 התפשטו ההפגנות למצרים, תימן, לוב, סוריה, בחריין, אלג'יריה, ירדן, מרוקו, עיראק, סודאן, כווית, לבנון, מאוריטניה ואפילו סעודיה ועומאן. ברוב המקומות הן נרגעו או "הורגעו" בהתערבות חיצונית דוגמת ההתערבות הסעודית בבחריין, אך בסוריה, לוב ותימן המאבק הפנימי רווי הדם ממשיך עד היום הזה ומושך כוחות זרים לוואקום השלטוני.

מצרים חוותה שינויי שלטון משמעותיים - כולל שנה של שלטון "האחים המוסלמים" - ותמורות אלה החלישו את הכלכלה הרעועה ממילא. תוניסיה מיטלטלת בין כוחות אזרחיים מנוגדים, מאסלאם פוליטי עד ליברליזם בגוון אירופי.

המטרה העיקרית של המפגינים בראשית דרכם הייתה רצון לחסל את הדיקטטורה, אכזריות זרועות הביטחון, השחיתות, האבטלה, העוני, הבערות, הדחיקה לשוליים, ותחושת הזלזול שרשויות המדינות הקרינו כלפי נתיניהם. המציאות המרה ברוב מדינות עולם הערבי הייתה מנוגדת לחלוטין למצב במדינות המפרץ, באירופה ובאמריקה, שהחל להופיע בפני ההמונים בזכות אמצעי התקשורת ובמיוחד ערוצי הלוויין והתקשורת החברתית, במיוחד פייסבוק.

ערוץ אלג'זירה שעלה לאוויר בשלהי 1996 הפך לערוץ של ג'יהאד תקשורת המייצג את ארגוני "האחים המוסלמים", והוא העביר ממדינה למדינה את ניצוץ ההפגנות והמרד נגד השלטון. ניתן להשוות את העולם הערבי בשלהי 2010 לחבית אבק שרפה שאלג'זירה פיזרה סביבה אדי דלק סילונים, ומחמד בועזיזי היה הניצוץ שהדליקו.

מדינות שהובילו במשך שנים רבות את הפאן-ערביות - סוריה, לוב ועיראק (שבה החל הבלגן ב-2003) - הידרדרו למלחמות פנימיות ועד היום הן נאבקות על שרידותן בשל ההטרונות של אוכלוסיותיהן. הליגה הערבית, הארגון שגילם את "האומה הערבית" כלפי חוץ, כמפשר ומגשר כלפי פנים, הפך למשותק לחלוטין.

כאשר המשטרים חדלים להיות אפקטיביים והאנרכיה משתלטת על המרחב הציבורי, כל מי שיש בידו יכולת לברוח עושה זאת במהירות האפשרית: מיליוני ערבים היגרו

לכל מדינה בעולם שהסכימה לקבלם. משכילים, אקדמאים, מהנדסים, רופאים ובעלי מקצועות חופשיים הלכו לחפש סביבה שקטה ובטוחה להם ולמשפחותיהם בניכר. מיליוני מהגרים הגיעו לתורכיה, לאירופה, ולמדינות רבות אחרות, והשאירו את מדינותיהם ללא כוחות לבנותן מחדש.

במקביל הגיחו הגורמים המסוכנים ביותר שדוכאו לאורך שנים רבות והמתינו להזדמנות לצאת לאוויר הפתוח: הארגונים האסלאמיים הרדיקלים שיצאו ממדרסת "האחים המוסלמים" ובראשם אלקאעדה וגרורותיה. הם קנו לעצמם לגיטימציה באמצעות לחימה עיקשת - "ג'יהאד" - נגד השלטון המושחת והאכזר, אך בשנת 2014 עברו סובלימציה כשהקימו את "מדינת האסלאם בעיראק וסוריה" (דאעש). מדינה זו הטילה פחד בלבבות רבים בעולם באמצעות שיטות רצח זוועתיות והביאה להסכמה בינלאומית למעורבות זרה, בעיקר מצד רוסיה וארה"ב. חיסול דאעש לא הביא למות האידיאולוגיה הקיצונית שבבסיסו והיא רק שינתה מקום: היא חיה, בועטת והורגת בסיני, באלג'יריה, באפריקה ובאירופה ובכל מקום אליו ברחו מחבלי דאעש. מידי פעם הם מוציאים פיגועים, וראינו רק לאחרונה את סכיניהם פועלות בצרפת.

המפסידים הגדולים של "האביב הערבי" הם ההמונים המסכנים שיצאו לרחובות בדרישות מוצדקות לחלוטין אך נתקלו בכוח חסר רחמים ובאדישות בינלאומית רועמת כלפי שפך הדם הסיטוני. מועצת זכויות האדם של האו"ם התגלתה במערומי צביעותה כשהכניסה לשורותיה דווקא את אותן מדינות המואשמות בהפרה המונית של זכויות אדם.

טרגדיות "האביב הערבי" דחקו את הבעיה הפלסטינית לשולי ההתעניינות הציבורית, ופוליטיקאים ערבים רבים מבינים שבעיה זו אינה מתקדמת לפתרון, בעיקר משום שישראל אינה נכנעת לנרטיב המומצא שטוו ארגוני הטרור מפת"ח והחזיתות דרך חמאס וכלה בג'יהאד האסלאמי. בסעודיה אפילו מתפתחת דעת קהל המנכסת לממלכה את "מסגד אל-אקצא", דבר השומט את הקרקע מתחת הטיעונים הדתיים הפלסטינים לבעלות על ירושלים.

המרדיונים הגדולים של "האביב הערבי" הן מדינות חצי-האי-ערב (למעט תימן) שעליהן הוא פסח. מדינות שעד לפני עשור חיו בשולי העולם הערבי, הרחק מזרקורי ההתעניינות הפוליטית האזורית והבינלאומית, הפכו לשחקנים מרכזיים בכל ההתנהלות הבינלאומית מול המזה"ת.

המהומות במזה"ת אפשרו לכוחות לא ערביים - פריפריאליים וזרים - לחדור לתוכו כאוות נפשם. רוסיה הצילה את משטר אסד בסוריה ובתמורה השתלטה על מערב המדינה ועל מרבצי הגז הטבעי הענקים בקרקע הים התיכון השייכים לסוריה; איראן השתלטה באמצעות שלוחיה וגרורותיה על עיראק, מרכז ומזרח סוריה, לבנון, תימן ועזה; תורכיה של ארדואן משתלטת על חלקים בסוריה ובלוב, וישראל - זו שבעבר תוארה כ"סכין בלב האומה הערבית" - מרחיבה את רשימת המדינות הערביות שקיבלו את קיומה, הכירו בה ועשו עמה שלום.

אתיופיה מרגישה חזקה מספיק מול מצרים עד כדי כך שהקימה סכר על הנילוס הכחול העלול להביא את מצרים על מאת מיליוני תושביה למחסור קטלני במים. סודאן התפרקה לשתי מדינות, דרום סודאן וסודאן, וייתכן שתהליך ההתפרקות ימשיך מעבר לסודאן למדינות ערביות נוספות.

עשר שנות "האביב הערבי" - שהאחרונה בהן היא "שנת הקורונה" - הביאו רבות ממדינות ערב אל עברי פי פחת. המחסור במזון, המלחמות הבלתי פוסקות בלוב, בסוריה, בעיראק ובתימן, ההשתלטות האיראנית, והאדישות העולמית הגבירו את צרות המזה"ת.

הגרוע מכול צפוי בעתיד הקרוב: הממשל האמריקני הנכנס מתכוון לחזור להסכם הגרעין ולהסיר את הסנקציות מאיראן. מהלכים אלו יגבירו את יכולתה של טהראן להתערב במדינות ערב ולזרוע בן מוות והרס. כתוצאה מכך, ייתכן מאוד שנראה גל

הגירה (או עדיף: בריחה) נוסף של מיליוני בני המזה"ת למדינות אחרות בן יוכלו לשקם את חייהם שנהרסו בשל "האביב הערבי".
לסיכום, ניתן לומר שכגודל התקוות שליוו את "האביב הערבי" בראשית דרכו כן גודל האכזבה ממנו.

המאמר התפרסם במקור ראשון ב-11.12.2020.

- סגן אלוף (מיל') ד"ר מרדכי קידר הוא מרצה ללימודי הערבית ולימודי המזרח התיכון באוניברסיטת בר-אילן וחוקר במרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים.